

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ
ISSN 2788-5283
eISSN 2788-5291
TOM 80 НӨМІРІ 3(2025), 176-190

ӘОЖ 10.77.51
ҒТАМР 10.77.51
DOI 10.52026/2788-5291_2025_80_3_176
Ғылыми мақала

© А.Т. Батырбекова^{1*}, А.Ш. Муталыпова¹, К.О. Алембаев¹, 2025

¹ Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
(E-mail: ¹batyrbekova29@mail.ru; ¹ojan-12@mail.ru; ¹kairat_kafu@mail.ru)

БАЛАЛАР САУДАСЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІН ЖӘНЕ ОНЫ БОЛДЫРМАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІН ТАЛДАУ: ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯЛАРЫ

Аннотация. Мақалада балалар саудасының себептері мен оның алдын-алудың құқықтық тетіктері қазіргі заманғы құқықтық теориялар тұрғысынан жан-жақты талданған. Бұл құбылыстың пайда болуына әкелген негізгі әлеуметтік-экономикалық, криминологиялық және институционалдық факторлар қарастырылады. Халықаралық және ұлттық заңнамадағы олқылықтарға, сондай-ақ нормативтік, нақты және табиғи құқықтық тәсілдерді ескере отырып, оны жетілдіру мүмкіндіктеріне ерекше назар аударылады.

Бала саудасы отбасылық қиындықтар, кедейлік, әлеуметтік теңсіздік, жеткіліксіз құқықтық қорғау және ата-ана қамқорлығының болмауы салдарынан кең етек жаюда. Қылмыскерлер көбінесе өте кедей отбасылардан шыққан немесе ата-аналары мен қамқоршылары тастап кеткен балаларды нысанаға алады. Қақтығыстар, экономикалық дағдарыстар және экологиялық апаттар балаларды, әсіресе қараусыз қалған және жалғыз жүрген жас мигранттарды осал жағдайға ұшыратады.

Адам саудагерлері балалармен байланысу, пайдалану және бақылау үшін онлайн платформаларды, әлеуметтік желілерді және қараңғы желіні пайдаланады. Заманауи технологияны пайдалана отырып, олар өздерінің кім екендігін жасыра алады және де зорлық-зомбылық мазмұнды контентті желіде таратады. Балалардың интернет пен әлеуметтік желілерді бақылаусыз пайдалануы, көбінесе тиісті қауіпсіздік шараларынсыз, оларды қанау қаупіне одан әрі ұшыратуы мүмкін.

Бала саудасы мәселесін талдайтын қазіргі құқықтық теориялар бұл құбылысқа одан да жан-жақты көзқарас ұсынады. Олар дәстүрлі құқықтық әдістерді заманауи әлеуметтік, экономикалық және технологиялық факторлармен үйлестіруге бағытталған. Бұл балалар саудасына қарсы күрес контекстіндегі қазіргі құқықтық теорияның негізгі тәсілдері мен бағыттарын қарастырады. Мақалада балаларды қорғаудың құқықтық тетіктерін нығайту, тиімді алдын алу шараларын әзірлеу және озық халықаралық тәжірибені үйлестіру бойынша ұсыныстар әзірленген.

Зерттеу нәтижелері заңгерлерге, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, Адам құқықтарын қорғау жөніндегі мамандарға және балалар саудасына қарсы мемлекеттік саясатты құрастырушыларға пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: балалар саудасы, құқықтық механизмдер, қазіргі құқық теориялары, халықаралық құқық, бала құқықтарын қорғау, алдын алу шаралары.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: batyrbekova29@mail.ru.

Кіріспе

Балалар саудасы – адамның негізгі құқықтарына әсер ететін және қоғамдық қауіпсіздікті төмендететін ең кең таралған жаһандық мәселелердің бірі. Қолданыстағы халықаралық және ұлттық құқықтық механизмдерге қарамастан, осы құқықбұзушылықтың көлемі артуда, бұл оның пайда болу себептерін және құқықтық реттеу жүйесін жетілдіруді егжей-тегжейлі талдауды қажет етеді. Балалар саудасы тақырыбын зерттеу қажеттілігін келесі себептермен түсіндіруге болады:

1. Балалар саудасы көлемінің артуы Халықаралық ұйымдардың (БҰҰ, ЮНИСЕФ, Интерпол, Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйым) мәліметтері бойынша жыл сайын жүздеген мың балалар жыныстық зорлық-зомбылық, мәжбүрлі еңбек, бала асырап алу, қылмыстық әрекеттерге қатысу және басқа да теріс қылықтар мақсатын көздейтін адам саудасының құрбаны болады. Жаһандану, цифрлық технологиялар және көші-қон мәселелері бұл құбылыстың белең алуына мүмкіндік жасайды және оны трансұлттық мәселеге айналдырады¹.

2. Құқықтық механизмдер тиімділігінің жеткіліксіздігі.

Қолданыстағы құқықтық нормалар бүгінгі күннің талаптарына сай бола бермейді. Негізгі мәселелер деп келесілерді атауға болады:

- қылмысты анықтаудың қиындығы, әсіресе киберкеңістікте жасалған құқықбұзушылықтарды анықтау қиынға соғады, себебі адам саудасымен байланысты қылмыстардың латенттілігі жоғары [1];

- қылмыстан зардап шеккен балалардың жеткіліксіз деңгейде қорғалуы және оларды оңалту механизмдерінің шектелуі;

3. Қазіргі құқық теорияларын қолдану қажеттілігі.

Қазіргі құқық теориялары балалар саудасымен күрес жүргізуді құқықтық реттеуге жаңа көзқарас қалыптастырады. Атап айтқанда:

- Нормативизм заңнамадағы олқылықтарды анықтап, оларды жою жолдарын ұсынады.

- Құқықтық реализм нормалардың

тиімділігіне ерекше мән беріп, олардың тәжірибеде қолданылуына зер салады.

- Табиғи құқық және әділеттілік теориясы бала құқықтарын қорғау басымдығын айқындайды [2].

Сондықтан қазіргі заманғы құқықтық теориялар тұрғысынан балалар саудасының себептерін және оның алдын-алудың құқықтық тетіктерін зерттеу теориялық және практикалық тұрғыдан маңызды. Осы жұмыстың нәтижелері балалар саудасы жетілдіруге, балаларды қорғаудың жаңа әдістерін жасауға және осы саладағы халықаралық ынтымақтастықтың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы балалар саудасының проблемасын қазіргі құқық теориялары тұрғысынан талдау (балалар саудасының өсуіне ықпал ететін себептерді анықтау), осы қылмыстың алдын алу және жою бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Бұл мәселенің даму дәрежесін зерттей отырып, оның отандық авторлардың зерттеу қызығушылығын тудырмағанын көруге болады. Қазақстандық ғалымдар бұл тақырыпты толық іргелі зерттеу жүргізген жоқ. Балалар саудасына арналған фрагменттік талдау осы құқықты қамтамасыз етудің жекелеген мәселелеріне қатысты: кәмелетке толмағандардың саудасы және оны шешу жолдары туралы өз еңбектерінде з.ғ.к. Б.У. Сейтхожин сөз етті [3], балалар саудасы мәселесін саяси тұрғыдан с.ғ.к. А.У. Сыдыкова талдады [4], Қазақстан Республикасындағы және шетелдегі балалар саудасымен күрес туралы құқықтанушы ғалымдар В.В. Люцик, Л.В. Сокольская, А.Ф. Сулейманов ғылыми мақала жазса [5], Б.Н. Бейсеналиев з.ғ.к. дәрежесін алу диссертациясында Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша адам саудасымен күресудің криминологиялық және қылмыстық-құқықтық шаралары туралы іргелі зерттеу жүргізді.

Балалар саудасының алдын алу, онымен күресу мәселелері бойынша келесі шетелдік ғалымдардың еңбектері қарастырылды: Г. Трейд, П.К. Мартинс, Ө. Каракуш, О. Башыбүйік, К. Найлс, С. Федеричи, К. Хойл, Д. Харвей.

¹ Global Report on Trafficking in Persons 2024. // URL: analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_BOOK.pdf (date of reference: 10.12.2024).

Сонымен қатар Г. Тард [6], П.К. Мартинс [7], Ө. Каракуш және О. Башыбүйік [8] өз зерттеулерінде бала саудасы қылмысын әлеуметтік бақылау теориясы тұрғысынан, Д. Харви бұл мәселені неолиберализм теориясы [9] шегінде, ал С. Федеричи бала саудасын феминистік теория [10] аясында қарастырды; К. Нильс адам саудасы құрбанының бес белгісін атап көрсетті [11]; К. Хойле адам саудасының негізгі төрт факторына тоқталды [12]. Бұл ғалымдардың іргелі еңбектері бала саудасының алдын алуға және бұл қылмыспен күрес жүргізуге зор үлес қосты.

Ресейдің құқық ғылымында балалар саудасы тақырыбын зерттеген авторларды ерекше атап өту қажет: Е. Кузнецова, Ю.А. Силуянова, Л.Ю. Егорова. Бұл ресейлік ғалымдар балалар саудасы мәселесін Ресей Федерациясының заңнамасы негізінде қарастырып, аталған қылмыстың түрлерін, факторларын және онымен күрес жүргізудің тиімді жолдарын ұсынады.

Осылайша, бала саудасының алдын алудың себептері мен құқықтық тетіктерін талдауға арналған тақырыпты таңдау жаһандық әлеуметтік проблема, бала құқықтарының бұзылуы, заңнаманы жетілдіру қажеттілігі, тұрақты дамуының 5 мақсатын жүзеге асыру сынды объективті және өзекті факторларға байланысты болды.

Авторлардың ойынша, зерттеу нәтижелері заңгерлерге, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, Адам құқықтарын қорғау жөніндегі мамандарға және балалар саудасына қарсы мемлекеттік саясатты құрастырушыларға пайдалы болады.

Материалдар мен әдістер

Балалар саудасы мәселесін қарастыру зерттеудің сапалық және сандық әдістерін қоса алғанда, кешенді тәсілді қажет етеді. Осы мақалада халықаралық және ұлттық құқықтық актілерді саралау, халықаралық ұйымдардың есептерін талдау, құқыққорғау органдарының статистикасына шолу жасау құжаттарды талдау әдісі арқылы жүзеге асырылды.

Құқыққорғау органдары анықтаған балалар саудасының түрлі жағдайларын қарастыру, балалар

саудасы құрбандарының портретін жасау зерттеудің статистикалық талдау әдісінің көмегімен сараланды.

Әлеуметтік бақылау теориясының эволюциясын қарастыру зерттеудің тарихи әдістемесін қолдану арқылы ұсынылды.

Нәтижелер мен талқылау

Бала саудасы – зорлық-зомбылықтың ең ауыр түрлерінің бірі, балаларды құлдыққа, мәжбүрлі еңбекке, жыныстық зорлық-зомбылыққа немесе басқа да зорлық-зомбылық түрлеріне пайдалану үшін сату, жалға беру немесе тұтқында ұстау заңсыз әрекеті. Бұл жағдай дүние жүзіндегі мыңдаған балаларға әсер етіп, олардың құқықтарын бұзып, физикалық, психологиялық және физикалық зорлық-зомбылық қаупіне ұшыратады. Бала саудасын ұлтаралық қылмыстық топтар жүзеге асырады және аймақтық ауқымда болуы мүмкін. Ғалым Б.У. Сейтхожиннің пікірінше адам саудасы тек балалар саудасын ғана емес, сонымен бірге әйелдер мен ерлер саудасын да қамтиды, бұл оларды жыныстық қанау мақсатында да, құлдыққа және мәжбүрлі еңбекке тарту мақсатында да жүзеге асырылады [3].

Балалар саудасының негізгі себептерінің бірі – кедейлік, әлеуметтік тұрақтылықтың болмауы және адам құқықтарының тиімді мониторингінің болмауы. Қаржылық қиындықтарға тап болған отбасылар балаларына жақсы өмір немесе жұмыс туралы жалған уәделер беретін жағымсыз тәжірибелерден зардап шегуі мүмкін. Балалар саудасының тән ерекшелігі – бұл трафикерлер, балалар саудасын ұйымдастырушылар шебер қолданатын балалардың психологиялық ерекшеліктері, мысалы, жағдайдың қауіптілігін бағалау қабілетінің төмендеуі, олардың қорқыныштарын түсіну және артикуляциялау, өз қауіпсіздігіне байланысты тәуелсіз шешімдер қабылдау қабілеті, өзіне қамқорлық жасай алмау, осы мәселелерде ересектерге үнемі тәуелділік [4]. Бала саудасы есірткі саудасы және сыбайлас жемқорлық сияқты қылмыстың басқа түрлерімен де байланысты. Кедейлік, соғыс және климаттық дағдарыстар көптеген елдерде адам саудасының қаупін арттырады. Осы алаңдауға

тұрарлық жағдайды ескере отырып, БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы өткен жылы жариялаған есебінде адам саудасымен күрес халықаралық қауымдастықтың ынтымақтастығын талап ететінін атап өтті.

БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасының 2024 жылғы адам саудасы туралы жаһандық баяндамасында 156 мемлекеттің аймақтарынан мәліметтер жинақталған. Баяндамаға сәйкес, әлемде адам саудасы құрбандарының жалпы саны 2022 жылы 69,6 мыңнан асқан, бұл көрсеткіш 2020 жылғы Covid-19 пандемиясы кезінде жылдам азайған анықталған жағдайлар санымен салыстырғанда 43% артық².

Балалар саудасының алдын алу адам құқықтары тетіктерін нығайтуды, білім беру мен әлеуметтік қолдауды жақсартуды, сондай-ақ ұйымдасқан қылмыстық желілермен күресте

халықаралық ынтымақтастықты қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Халықтың қорқыныш пен балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау жолдары туралы хабардарлығын арттыру үшін кеңірек ақпараттық науқан жүргізу қажет. Халықаралық ұйымдар мен әртүрлі елдердің үкіметтері балалар саудасымен күресудің бағдарламаларын, саясатын, жаңа заңдары мен тетіктерін әзірлеуде белсенді жұмыс істейді, өйткені бұл қоғамның ең осал аспектілерінің бірі [5].

Қазақстан Республикасындағы балалар саудасы мәселесі өте өзекті болып тұрғаны мәлім. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есеп комитетінің ғаламтор-порталындағы статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, 2014-2024 жылдар аралығында балалар саудасы 2015 жылы ең жоғары көрсеткішке жетсе, 2022 жылы тек 1 қылмыс фактісі тіркелген³.

Кесте 1. Балалар саудасымен байланысты тіркелген қылмыстық құқықбұзушылықтар саны (2014-2024 жж.).

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кәмелетке толмағандар саудасы (ҚР ҚК 135-бабы)	15	49	13	12	5	6	20	13	1	19	7

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есеп комитетінің ғаламтор-порталынан алынды (ҚР БП ҚСЖАЕК) <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>.

Кестеден байқағанымыздай, 2014 жылы Қазақстан Республикасында балалар саудасына қатысты қылмыс саны едәуір артқан. Мұны келесі факторлармен байланыстыруға болады:

1. Экономикалық қиындықтар:

Елдің негізгі табыс көздерінің бірі болып табылатын мұнайдың әлемдік бағасының төмендеуі көптеген отбасылардың материалдық жағдайының нашарлауына әкелді. Халықаралық энергетикалық агенттіктің <https://www.iea.org> ресми мәліметі

бойынша 2014 жылы Қазақстанда мұнай бағасы барреліне 98,95 долларды құрады, ол алдыңғы жылмен салыстырғанда 8,94% төмен. Кедейлік пен жұмыссыздықтың өсуі балаларды қанауға осал етті, өйткені кейбір отбасылар қиын жағдайда өмір сүрмеу үшін күмәнді шешімдерге жүгінуі мүмкін.

2. Көші-қон процестерін күшейту және урбанизация:

Халықтың ауылдық аймақтардан қалаларға белсенді қоныс аударуы, сондай-ақ трансұлттық көші-қон ағындары әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне және осал топтарды бақылауға ықпал етті. Бұл балалар саудасына мамандандырылған қылмыстық топтардың қызметіне

² Global Report on Trafficking in Persons 2024. // URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_BOOK.pdf P. 10 (date of reference: 14.11.2024).

³ Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есеп комитетінің ғаламтор-порталы (ҚР БП ҚСЖАЕК). // URL: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (жүгінген күні: 10.11.2024).

қолайлы жағдай жасады.

3. Мемлекеттік органдар арасындағы төмен координация:

Құқық қорғау органдары, әлеуметтік қызметтер және халықаралық серіктестер арасындағы іс-әрекеттердің үйлестірілмеуі бала саудасымен байланысты қылмыстық әрекеттерді уақтылы анықтауды және жолын кесуді қиындатты. 2014 жылы 3 шілдеде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі қабылданды⁴. Бұл Кодексте адам ұрлау бабы бойынша жаза қатаңдатылып, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге өзгертілді. Жаңартылған қылмыстық кодекс қолданысқа енгізілгеннен кейін адам саудасының, соның ішінде балалар саудасының көрсеткіші төмендеді деп сеніммен айтуға болады.

4. Қылмыстарды анықтау деңгейін арттыру:

Бақылау тетіктерін күшейту және бала саудасы мәселесіне көбірек көңіл бөлу статистиканың бұрынғыға қарағанда көбірек тіркелген жағдайларды көрсетуіне әкелуі мүмкін. Бұл міндетті түрде қылмыстың күрт өсуін білдірмейді, бірақ бұл қылмыстарды тіркеу және тергеу процестерінің жақсарғанын көрсетуі мүмкін. Осылайша, 2014 жылы Қазақстан Республикасында балалар саудасының өсуі экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық факторлардың үйлесуіне байланысты, бұл осы мәселені шешуге кешенді көзқарастың қажеттілігін байқатады.

Балалар саудасының себептерін, түрлерін және оған әсер етуші факторларды анықтау үшін қазіргі құқықтың теорияларына жүгінгенді жөн санаймыз. Құқық теорияларының балалар саудасына қатысты тұжырымдарын анықтап, бұл қылмысты болдырмаудың және алдын алудың жолдарын ұсынуға болады. Балалар саудасы туралы қазіргі құқық теориялары халықаралық келісімдер мен ұлттық құқықтан бастап қылмыстық бизнеске қатысты әлеуметтік мәселелерге дейінгі көптеген аспектілерге қатысты. Бала саудасы адам құқықтары таптаудың ең ауыр түрі болып табылады және осы салада құқық белсенді түрде дамуда. Осы тақырып бойынша заң тәжірибесінде

қазіргі құқық теорияларын, тәсілдер мен тенденцияларды қарастырып өтейік.

Әлеуметтік бақылау теориясы және кемсітушілікке қарсы теория.

Соңғы жылдары балалар саудасы жағдайында әлеуметтік әділеттілік мәселелеріне көбірек көңіл бөлінуде. Балалар саудасы әлеуметтік әділетсіздік пен кемсітушілік жағдайында жүзеге асырылады. Әлеуметтік әділеттілік теориясына сәйкес, балалар саудасына қарсы күрес алдымен балаларға қауіп төндіретін әлеуметтік теңсіздіктің, мәдени және экономикалық теңсіздіктің кең контекстін ескеруі керек. Бала саудасының жаһандық экономикада тамыры тереңге жайылғанын мойындау маңызды, мұнда халықтың белгілі бір топтары, әсіресе дамушы елдерде, оларға қарсы тұруға осал етеді.

Тәуелсіз бағыт ретінде әлеуметтік бақылау теориясы XIX ғасырдың соңында пайда бола бастайды. Ғылымда «әлеуметтік бақылау» терминінің пайда болуы Г.Тардтың есімімен байланысты. Тард өзінің «Коммуникация және әлеуметтік ықпал» атты еңбегінде бұл ұғымды «қоғамға жат мінез-құлқы бар адамдарды қоғамдық маңызы бар қызметке қайтару құралы», жалпы қабылданған әлеуметтік нормаларға сәйкес келетін мінез-құлық ретінде айқындай отырып енгізеді [6].

Әлеуметтік бақылаудың табиғаты мен мәні туралы идеялардың дамуында қоғамның әлеуметтік өміріндегі осы құбылысқа көзқарастардың даму тенденциясы айқын байқалады. Бастапқыда әлеуметтік бақылау және басқару туралы идеялар қоғамның өмір сүруінде тұрақтылықты қамтамасыз ету қажеттілігі және оған қол жеткізу құралдарын іздеу туралы дерексіз пайымдауларға дейін азайды. Алайда, кейінірек әлеуметтік бақылаудың әлеуметтік шындықта қоғамның басқарылуын қамтамасыз ететін арнайы механизм ретінде бар екенін түсінуге көшу болды [13].

Бала саудасы мәселесіне қатысты әлеуметтік бақылау теориясы бұл құбылыстың неліктен пайда болатынын және оны қалай болдырмауға болатынын түсіндіруге көмектеседі. Сонымен, теория балалар саудасы

⁴ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 05.11.2024).

әлеуметтік институттар (отбасы, мектеп, құқық қорғау органдары) әлсіреген немесе тиімсіз қоғамдарда жиі кездеседі деп тұжырымдайды. Мысалы, дисфункционалды отбасылардан, маргиналды қауымдастықтардан немесе қақтығыстардан зардап шеккен аудандардан шыққан балалар қанауға осал болады [7].

Бақылау жүйесінен тыс балалар, мысалы, панасыз немесе қараусыз қалған мигранттар сауданың құрбаны болу қаупі жоғары. Бұл топтар қорғаныс механизмдерінен оқшауланған және көбінесе қолдауға қол жеткізе алмайды [7]. Мұндай ұстанымды түрік ғалымдары Ө. Каракуш және О. Башыбүйік ұстанады. Түрік қоғамының мысалында «Social disorganization theory and human trafficking: a systemic control approach to the phenomenon» атты зерттеуінде зерттеушілер Халықтың көші-қонына байланысты әлеуметтік бақылаудың төмен деңгейі адам саудасының себептерінің бірі екенін дәлелдейді [8].

Әлеуметтік бақылау теориясы білім беру, медициналық, әлеуметтік және құқықтық жүйелер арасында үйлестірілген әрекеттердің болмауы балалардың саудасы байқалмайтын және жазасыз қалатын жағдайлар туғызатынын атап көрсетеді. Мысалы, құрбандарды сәйкестендіру процедураларының сәйкес келмеуі олардың қажеттіліктеріне жеткіліксіз жауап беруге әкеледі. Денсаулық сақтау, білім беру жүйелері, құқық қорғау органдары мен әлеуметтік қорғау қызметтері арасындағы үйлестірудің болмауы қарастырылуда [7].

Сауда құрбандарының балаларын әлеуметтік қабылдау көбінесе «проблемалы» балалар немесе «бөтен адамдар» туралы стереотиптерге негізделген. Бұл әлеуметтік бақылау теориясымен түсіндірілетін мәселені шешу үшін қоғамдық қызығушылық пен белсенді әрекет деңгейін төмендетеді [7].

Адам құқықтары (бала құқықтары) теориясы

Бала саудасы адам құқықтары тұрғысынан баланың өмір сүру құқығы, Бостандық, жеке басына қол сұғылмаушылық және зорлық-зомбылықтан қорғау сияқты негізгі

құқықтарын бұзу ретінде қарастырылады. Халықаралық деңгейде құқық қорғау тетіктерін қолдану осы қылмыспен күресте шешуші рөл атқарады⁵. Бала құқықтарының маңыздылығы әмбебап, орынға немесе ұлтқа тәуелді емес деп саналады.

Бұл тәсілге сәйкес, бала құқықтың субъектісі болып табылады және оның мүдделері кез-келген жағдайда қорғалуы керек. Құқықтық қорғау мыналарды қамтиды:

- Балаларды әртүрлі нысандарда (жыныстық, еңбек және т.б.) қанауға қарсы тұру.

- Кінәлілерді жазалауға бағытталған халықаралық және ұлттық нормаларды қабылдау.

- Жәбірленушілердің құқықтарын қалпына келтіру және оңалту шаралары.

Осы тұста ресейлік ғалым Ю.А. Силуянованың ғылыми мақаласына тоқталуды жөн көрдік. Ол Ресейдегі балалар саудасымен күресу мәселесін қарастыра отырып, балалар саудасының бірнеше формалары мен түрлерін анықтайды:

1. балаларды қайыр сұрауға мәжбүрлеу үшін сату;

2. ағзаларды трансплантациялау мақсатында саудалау;

3. балаларды қарулы топтарға тарту;

4. кәмелетке толмағандарды сексуалдық қызмет көрсетуге мәжбүрлеу [14]. Автор осы мақалада дисфункционалды отбасынан шыққан балалармен үнемі профилактикалық жұмыс жүргізу керек деген қорытындыға келеді.

Ғалым Егорова Л.Ю. заң ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертациясының авторефератында экономикалық, жыныстық мақсатта пайдалану, бала асырап алу, трансплантациялау үшін ағза мүшелері мен тіндерді алу, ақшалай табыс алу сияқты балалар саудасының түрлерін анықтайды [15].

Криминологиялық теория

Баласаудасының криминологиялық теориясы осы қылмысқа ықпал ететін себептер мен жағдайларды талдайды. Бұл теория шеңберінде кедейлік, білімнің болмауы және әлеуметтік ұтқырлық мүмкіндіктері сияқты

⁵ Бала құқықтары жөніндегі конвенция, 1989 жылғы 20 қарашадағы Бас Ассамблеяның 44/25 резолюциясымен қабылданды. // URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/child-con.shtml (жүгінген күні: 08.10.2024).

элеуметтік-экономикалық факторларды зерттеуге баса назар аударылады, бұл балаларды жалдау мен қанауға осал етеді. Сондай-ақ, заңсыз операциялар үшін әртүрлі елдер заңнамасының әлсіз жақтарын пайдаланатын трансұлттық қылмыстық желілердің маңыздылығы атап өтіледі.

Теория бала саудасымен күресу тек қылмыстық жазаларды ғана емес, сонымен бірге қылмысқа ықпал ететін факторларды азайтуға бағытталған алдын-алу шараларын да қамтуы керек деп болжайды (мысалы, білім деңгейін көтеру, элеуметтік қорғауды жақсарту).

Криминологиялық теория қылмыскер мен жәбірленішінің портретін сипаттайтындықтан, балалар саудасының құрбаны қандай болады деген сұрақ туындайды. Норвегиялық криминолог Нильс Кристиадам саудасының идеалды құрбанының 5 белгісін анықтайды:

1. Жәбірленуші әлсіз (физикалық тұрғыдан). Науқас, қарт немесе өте жас адамдар идеалды құрбан ретінде өте қолайлы.

2. Жәбірленуші қоғамдағы «маңызды» қызметпен айналысады.

3. Жәбірленушінің жасаған әрекеттері мен орналасқан жерін айыптауға болмайды.

4. Қылмыскер ірі денелі, түрі суық.

5. Қылмыскер мен жәбірленуші та- ныс емес [11].

Құрбанның қандай сипатқа ие екенін анықтап алған соң, аталған қылмысқа ықпал ететін факторларды айқындаған жөн. Оксфорд университетінің профессоры Кэролин Холлдың адам саудасының 4 факторын атап көрсеткенін ескеру қажет: итермелеу факторы, экономикалық кедейлік, әлсіз қорғаныс, тартылыс факторы [12].

Ал ресейлік ғалым Силуянова Ю. А. бала саудасының элеуметтанулық факторларын зерттей отырып, олардың келесідей маңыздыларын анықтайды: жаһандану, қылмыстық экономика, қарулы қақтығыстар, табиғи апаттар, демографиялық көрсеткіштер, теңсіздік, заңнаманың тиімсіздігі [16].

Халықаралық құқық және гуманитарлық нормалар теориясы

Халықаралық құқық балалар саудасына қарсы күресте шешуші рөл атқарады. Бірнеше маңызды халықаралық шарттар бар, мысалы:

- Адам саудасының, әсіресе әйелдер мен балалардың алдын алу және жолын кесу туралы Хаттама БҰҰ-ның Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясына қосымша⁶.

- Балалар құқықтарын қорғау туралы конвенция, ол мемлекеттердің балаларды қанаудан, оның ішінде саудадан қорғау жөніндегі міндеттемелерін белгілейді⁷.

адамзатқа қарсы қылмыс деп таниды⁸.

Бұл халықаралық нормалар жаһандық деңгейде балалар саудасымен күресуге, сондай-ақ елдер арасында ынтымақтастық орнатуға, соның ішінде ақпарат алмасуға және қылмыстың жолын кесу әрекеттерін үйлестіруге негіз болды.

Гендерлік зерттеулер теориясы.

Гендерлік зерттеулер теориясы балалар саудасының гендерлік аспектілеріне назар аударады. Көп жағдайда сауда құрбандары қоғамдағы стереотиптермен және жыныстық кемсітушілікпен байланысты қыздар болып табылады. Жыныстық қанау немесе мәжбүрлі некеге тұру үшін балаларды сату әйелдер мен қыздардың құқықтарын шектейтін патриархалдық құрылымдардың салдары болып табылады.

Бұл теория маңызды аспектілерді қарастырады:

- Қыздардың жыныстық қанауға осалдығы.

- Элеуметтік және құқықтық тұрғыдан гендерлік теңсіздікті жою қажеттілігі.

- Кемсітушілік пен зорлық-зомбылықпен күресу қажеттілігін көрсететін феминистік призма арқылы балалардың құқықтарын қорғау.

2016 жылы құлдықтың қазіргі түрлерінің әрбір төртінші құрбаны бала

⁶ 2000 жылы 15 қарашада Бас Ассамблеяның 55/25 резолюциясымен қабылданды. // URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml (жүгінген күні: 20.01.2025).

⁷ Бала құқықтары жөніндегі конвенция, 1989 жылғы 20 қарашадағы Бас Ассамблеяның 44/25 резолюциясымен қабылданды. // URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/child-con.shtml (жүгінген күні: 08.10.2024).

⁸ Халықаралық қылмыстық соттың Рим статуты. // URL: [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf) (жүгінген күні: 18.01.2025).

болды деп есептелді. Әйелдер мен қыздар пропорционалды емес дәрежеде зардап шекті, зардап шеккендердің 71 пайыздан астамы әйелдер болды. Мәжбүрлі еңбекке тартылған 24,9 миллион адамның 4,1 миллионы мемлекет мәжбүрлеген мәжбүрлі еңбекке ұшырады, 4,8 миллион адам ересектердің мәжбүрлі жыныстық қанауына және/немесе балалардың коммерциялық жыныстық қанауына ұшырады және 16 миллион адам жеке экономикада мәжбүрлі еңбек қанауына ұшырады. Соңғысы көптеген іс-шараларда, соның ішінде үй жұмыстары (24 пайыз), құрылыс (18 пайыз), өңдеу өнеркәсібі (15 пайыз) және ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы және балық шаруашылығы (11 пайыз) болды. Жәбірленушілердің көпшілігі жалдау кезеңінде де, жұмысқа орналасу кезеңінде де мәжбүрлеудің әртүрлі түрлеріне ұшырады. Қанауға байланысты 16 миллион мәжбүрлі еңбек құрбандарының шамамен 24 пайызы жалақыны ұстады, 17%-ы зорлық-зомбылық қаупіне ұшырады, ал құрбандардың 16,4%-ы физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырады. Физикалық зорлық-зомбылық ерлер мен әйелдерге бірдей әсер еткенімен, әйелдер мен қыздардың 98%-ы жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған⁹.

Феминистік теорияның өкілі Сильвия Федеричи өзінің «Калибан және сиқыршы» монографиясында (1984) феодализмнің капитализмге өту кезеңіндегі әйелдер тарихын сипаттайды. Ол құл саудасы еуропалық жұмысшылар үшін дәуірлік бақытсыздық болды деп мәлімдейді [10]. Қара құлдарға үйленген ақ әйелдер сотталды, ал мұндай одақта туылған балалар өмір бойы құл болды. Олардың балалары аукционға шығарылды. Автордың пікірінше, адам саудасы, соның ішінде балалар саудасы әйелдердің ақысыз еңбегімен, әйелдер еңбегінің құнсыздануымен және әйелдер мен олардың балаларының құқықтарына нұқсан келтірумен байланысты.

Неолиберализм теориясы.

Неолиберализм теориясы жаһандану және нарықтарды

либерализациялау процестері экономикалық өсуге, халықаралық ынтымақтастық мүмкіндіктерін кеңейтуге және капиталдың еркін қозғалысына ықпал ететінін атап көрсетеді. Алайда, бұл процестер бір мезгілде әлеуметтік теңсіздікті күшейтіп, халықтың осал топтары, соның ішінде балалар қанауға қауіп төндіретін жағдайлар туғызуы мүмкін. Бәсекелестік нарық жағдайында жеткілікті әлеуметтік қорғаудың болмауы көлеңкелі экономикалық қатынастардың дамуын ынталандыруы мүмкін, олардың арасында балалар саудасымен байланысты заңсыз нарықтар да бар.

Дэвид Харви неолиберализм, ең алдымен, тұжырымдары іс жүзінде кеңінен қолданыла бастаған саяси экономикалық теория деп санайды. Бұл теорияға сәйкес, жеке тұлға өзінің кәсіпкерлік қабілеттерін еркін нарық жағдайында қолдана отырып, әл-ауқатқа қол жеткізе алады, дегенмен белгілі бір институционалдық шекараларда – күшті меншік құқығы, еркін нарық және еркін сауда ортасы болады. Бұл теория бойынша бала саудасы да нарықтың бір тауарындай қарастырылады [9].

Неолибералдық теория нарықтық механизмдер ресурстарды оңтайлы бөлуді қамтамасыз етеді деп есептей отырып, мемлекеттің экономикадағы рөлін төмендетуді жақтайды. Алайда, балалар саудасы жағдайында нарықтық тетіктерге деген шамадан тыс сенім мемлекеттік құрылымдардың көлеңкелі әрекеттерден туындайтын жағымсыз сыртқы әсерлерге дұрыс жауап бере алмауына әкелуі мүмкін. Реттеудің жеткіліксіздігі сыбайлас жемқорлық байланыстарының пайда болуына және заңсыз экономикалық процестерді бақылаудың әлсіреуіне ықпал етуі мүмкін, бұл қылмыстық желілер үшін қолайлы жағдай туғызады.

Неолибералдық тәсіл меншік құқығы нақты анықталған және бұзушылықтар үшін қатаң санкциялар белгіленген күшті және ашық құқықтық жүйені құруды талап етеді. Бала саудасына қатысты бұл кәмелетке толмағандарды қанаумен айналысатын қылмыстық топтардың қызметін жедел тоқтатуға мүмкіндік беретін тиімді құқықтық құралдарды қалыптастыру

⁹ Current and emerging forms of slavery. Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of slavery, including its causes and consequences. // URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/226/64/pdf/g1922664.pdf> (date of reference: 14.01.2025).

қажеттілігін білдіреді. Қылмыстардың трансұлттық сипаты жағдайында әрекет етуге қабілетті сот жүйесі мен құқық қорғау органдарының дамуы маңызды аспект болып табылады.

Неолибералдық модель жеке сектор мен азаматтық қоғамның әлеуметтік мәселелерді шешуге белсенді қатысуын болжайды. Бала саудасына қарсы күресте бұл қылмыстық схемаларды мониторингтеу және анықтау үшін инновациялық технологияларды әзірлеу мен енгізуде, сондай-ақ осал аймақтардағы өмір сүру деңгейін арттыруға бағытталған корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік бағдарламаларын іске асыруда көрініс табуы мүмкін. Мемлекет, бизнес және КЕҰ арасындағы серіктестік көлеңкелі экономикаға қатысуға деген ынтаны төмендете отырып, балалар мен олардың отбасылары үшін балама мүмкіндіктер жасауға ықпал ете алады.

Неолибералдардың еркін нарықтың тиімділігіне деген сеніміне қарамастан, олар айтарлықтай әлеуметтік және экономикалық теңсіздік қылмыстық схемалар үшін қолайлы жағдай туғызатынын мойындайды. Тиісті әлеуметтік кепілдіктер мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктері болмаған жағдайда, әсіресе кедей аймақтарда отбасылар өмір сүрудің заңсыз әдістеріне жүгінуге мәжбүр болуы мүмкін, ал балалар қанаушыларға оңай олжа болады. Осылайша, экономикалық мүмкіндіктерді дамыту және осал топтарды қолдау арқылы теңсіздікті азайту бала саудасының алдын алудың маңызды құралы ретінде қабылданады.

Неолибералдық теориялар трансұлттық қылмыстық желілермен күресте халықаралық ынтымақтастық қажеттілігін атап көрсетеді. Заңнаманы үйлестіру, бақылаудың жалпы тетіктерін құру және мемлекеттер арасында ақпарат алмасу бала саудагерлері пайдаланатын құқықтық нормалардағы алшақтықты азайтудың негізгі құралдары ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда тиімді халықаралық ынтымақтастық жаһандық көлеңкелі нарықтарға қарсы тұру стратегиясының ажырамас бөлігіне айналады.

Бала саудасының неолибералды талдауы еркін нарықтың қосарланған сипатын көрсетеді: бір жағынан ол

экономикалық өсуге және халықаралық ынтымақтастықтың дамуына ықпал етеді, ал екінші жағынан белгілі бір топтардың әлеуметтік теңсіздігі мен осалдығын күшейтетін жағдайлар жасай алады. Бала саудасымен күресу үшін неолибералдық теориялар құқықтық мемлекетті нығайтуды, көлеңкелі нарықтарды тиімді реттеуді, жеке сектордың белсенді қатысуын және халықаралық ынтымақтастықты ұсынады. Нарықтық тетіктерді әлеуметтік қорғау саласындағы ойластырылған мемлекеттік саясатпен үйлестіру бұл қылмыстың көлемін азайтудың кілті болуы мүмкін.

Қорытынды

Қазіргі құқықтың теориялары қоғамдағы түрлі құрылымдардағы негізгі әлсіз жақтарын анықтауға және балалар саудасының алдын алудың тиімді шараларын, соның ішінде отбасы мен қоғам деңгейінде бақылау мен қолдауды күшейтуге көмектеседі.

Бала саудасының себептерін және оның алдын алудың құқықтық тетіктерін талдау осы мәселені шешуге кешенді көзқарастың қажеттілігін көрсетеді. Қолданыстағы халықаралық және ұлттық нормаларға қарамастан, балалар саудасы әлеуметтік-экономикалық, криминологиялық және институционалдық факторларға байланысты елеулі қауіп болып қала береді.

Бала саудасы бойынша құқықтың қазіргі заманғы теориялары құқық қорғау, криминологиялық, халықаралық-құқықтық және әлеуметтік-гендерлік перспективаларды қамтитын кешенді тәсілдерді әзірлейді. Бұл жаһандық қылмыспен күресу заңнаманы жақсартуды да, балаларды қанауға ықпал ететін әлеуметтік жағдайларды өзгертуді де қамтитын көп қырлы тәсілді қажет етеді.

Балалар саудасының түрлерін, себептерін қазіргі заманғы құқықтық теориялар тұрғысынан жан-жақты талдау арқылы біз осы күні балалар саудасы қылмысы артуының бірнеше себебін атап өткіміз келеді: әлеуметтік теңсіздік, гендерлік мәселе, экономикалық тұрақсыздық, қылмыстың латенттілігі және заңнаманың осал тұстары. Бала саудасына қарсы күрес халықаралық,

ұлттық және жергілікті деңгейдегі шараларды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Бұл құбылыстың алдын алу және онымен күресу үшін қажет болатын бірнеше тәсілді ұсынғымыз келеді:

1. Құқықтық және нормативтік шаралар.

- Заң талаптарын қатаңдату: маңызды қадам – бала саудасының алдын алуға, саудагерлерді қылмыстық қудалауға және құрбандарды қолдауға бағытталған заңдарды қабылдау және жетілдіру. Заңдар бала саудасының жоғарыда аталған барлық түрлерін қамтуы керек – жыныстық қанаудан еңбекке қолдануға дейін.

- Халықаралық келісімдер және ынтымақтастық: БҰҰ-ның Адам саудасымен күрес туралы хаттамасы және қосымша хаттамалар сынды халықаралық келісімдерге мемлекеттердің қатысуы елдер арасындағы үйлестіру мен ақпарат алмасуды жақсартуға мүмкіндік береді.

- Құрбандарды қорғау: заңдар балалар саудасының куәгерлері мен құрбандарын қорғауды, соның ішінде баспана, қалпына келтіру және оңалту құқығын қамтамасыз етуі керек.

2. Алдын алу шаралары.

- Білім беру мекемелері: Халыққа, әсіресе балаларға, адам саудасының қаупі және өзін-өзі қорғау жолдары туралы білім беру. Мұндай бағдарламалар әсіресе мектептер мен жастар ұйымдары деңгейінде оқытылуы қажет.

- Отбасыларды қолдау: Балалар үшін қауіп факторы болуы мүмкін кедейліктің алдын алу үшін аз қамтылған отбасыларға әлеуметтік және экономикалық көмек көрсету. Бұл тұрғын үй, білім беру және медициналық көмек түріндегі көмекті қамтиды.

- Осал топтармен мақсатты жұмыс: Кедей отбасылардан шыққан балаларға, жетімдерге, босқындарға, мигранттарға, сондай-ақ көбінесе сауданың құрбаны болатын көшедегі балаларға көмектесуге бағытталған бағдарламалар әзірлеу.

3. Құқыққорғау органдарымен жұмыс.

- Қызметкерлердің біліктілігін арттыру: полицейлерді, сот және басқа органдарды балалар саудасына қатысты істерді тергеудің тиімді әдістеріне,

сондай-ақ жәбірленуші балалармен жұмыс істеудің нақты тәсілдеріне үйрету.

- Елдер арасындағы ынтымақтастық: Халықаралық балалар саудасының жолын кесу үшін әртүрлі мемлекеттер арасында ақпарат алмасу және бірлескен операциялар тетіктерін әзірлеу.

- Технологияны қолдану: жоғалған балалар туралы мәліметтер базасы сияқты қылмыстық желілерді бақылау және бақылау технологияларын қолдану, ғаламтордағы ақпаратты талдау үшін жасанды интеллектті пайдалану, әлеуметтік медиа мен онлайн платформаларда белсенді жұмыс істеу.

4. Құрбандарды оңалту және қолдау бойынша кешенді жұмыс.

- Психологиялық және әлеуметтік көмек: психологиялық оңалтуды, әлеуметтік бейімделуді қалпына келтіруге, қоғамға кірігуді қоса алғанда, балалар саудасының құрбандарына мамандандырылған көмек көрсету.

- Заң тұрғысынан қолдау: Балалар саудасының құрбандарына өтемақы алу, қорғау және құқықтарын қалпына келтіру үшін заңгерлік көмек көрсету.

- Балаларды туған отбасыларына қайтару бағдарламалары: егер бұл қауіпсіз болса, балаларды тиісті күтім мен қорғауды қамтамасыз ете отырып, олардың отбасыларына немесе балалар мекемелеріне қайтаруға жәрдемдесу.

5. Халықаралық ынтымақтастық.

- Халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық: мысалы, ЮНИСЕФ, Интерпол, Халықаралық көші-қон ұйымы, Халықаралық еңбек ұйымы және басқалармен ақпарат алмасуды жақсарту, бірлескен тергеулер жүргізу және балалар саудасының алдын алу шаралары.

6. Медиа және заманауи технологияларды пайдалану.

- Медиа-ағарту шаралары: Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамды проблема туралы хабардар етуде және бала саудасының алдын алуда шешуші рөл атқара алады. Теледидар, интернет және әлеуметтік медиа арқылы науқан тәуекелдер туралы хабардарлықты арттыра алады.

- Интернеттегі қанауға қарсы күрес: интернеттегі белсенділікті бақылау және балаларды сату мен қанаумен

айналысатын сайттарды бұғаттау үшін технологияларды қолдану. Балаларды сатуға немесе олардың суреттерін теріс пайдалануға болатын онлайн платформаларды бақылау да маңызды.

Қоғамның барлық секторларының күш-жігерін қамтитын аралас тәсіл балалар саудасымен күресудің ең тиімді әдісі болып табылады.

Осылайша, бала саудасының алдын алудың құқықтық тетіктерін жетілдіру тек

заңнамалық реформаларды ғана емес, сонымен қатар заманауи технологиялар мен халықаралық тәжірибені тереңірек біріктіруді талап етеді. Осы зерттеудің нәтижелері балаларды қорғаудың жаңа стратегияларын әзірлеу, халықаралық ынтымақтастықты күшейту және кәмелетке толмағандар саудасының алдын алу саласында тиімді мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Авторлардың үлестері.

Батырбекова А.Т. – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу және негіздеу, оның ішінде идеяны ұсыну, зерттеудің мақсаттары мен міндеттерін айқындау.

Муталаяпова А.Ш. – ғылыми әдебиеттерді талдау және қолжазба мәтіндерімен жұмыс жүргізу.

Алембаев К.О. – заң әдебиеттерін талдау, қорытынды жасау.

Әдебиеттің тізімі:

1. Бейсеналиев, Б.Н. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с торговлей людьми по законодательству Республики Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 // Б.Н. Бейсеналиев // - Бишкек, 2011. - 25 с.

2. Соловьева, В.В. К вопросу о теории справедливости Джона Ролзаю // В.В. Соловьева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-teorii-spravedlivosti-dzhona-rolza/viewer> (дата обращения: 20. 01.2025).

3. Сейтхожин, Б.У. Актуальные проблемы уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права // «Проблемы перспективы развития уголовного законодательства Республики Казахстан»: материалы международной научно-практической конференции // Б.У. Сейтхожин // – Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2004. - С. 1-8.

4. Сыдыкова, А.У. Проблемы траффика детей в Республике Казахстан. // А.У. Сыдыкова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemu-traffika-detey-v-respublike-kazahstan/viewer> (дата обращения: 14.12.2024).

5. Люцик, В.В. К вопросу о борьбе с торговлей детьми в Республике Казахстан и зарубежных странах // В.В. Люцик, Л.В. Сокольская, А.Ф.Сулейманов // Eurasian Scientific Journal of Law. - 2024. - №2(7). - С. 40-48.

6. Tarde, G. On Communication and Social Influence // G. Tarde // - Chicago: The university of Chicago Press, 1969. - 256 p.

7. Martins, P.C. Child Trafficking: The Construction of a Social Problem. // P.C. Martins // Retrieved from <https://www.intechopen.com/chapters/70093> (date of reference: 07.01.2025).

8. Karakuş, Ö. Social disorganization theory and human trafficking: a systemic control approach to the phenomenon // Ö.Karakuş, O.Başıbüyük // Turkish Journal of Police Studies. - 2010. - №12(2). - P. 23-41.

9. Harvey, D.A. Brief History of Neoliberalism // D.A. Harvey // Journal of the Royal Anthropological Institute. - 2008. - №14(3). - P. 666-710.

10. Federici, S. Caliban and the Witch // S.Federici // – New York: Autonomedia, 1984. - 128 p.

11. Nils Ch. The ideal victim. // [Retrieved from https://www.academia.edu/7884144/Nils_Christie_s_concept_of_the_ideal_victim_and_the_Murder_of_Anita_Cobby (date of reference: 14.01.2025).

12. Hoyle, C. Labelling the Victims of Sex Trafficking: Exploring the Borderland

between Rhetoric and Reality // C. Hoyle // Social & Legal studies. - 2011. - №20(3). - P. 313-329.

13. Kuznetsova, E. SocialControl: Essence and Methods of Implementation // E. Kuznetsova // –Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. - 200 p.

14. Силуянова, Ю.А. Борьба с торговлей детьми в России: поиски решения проблемы // Ю.А. Силуянова // Государственное управление. Электронный вестник. - 2020. - №81. - С. 313-329.

15. Егорова, Л.Ю. Торговля несовершеннолетними: проблемы квалификации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 // Л.Ю. Егорова // - М., 2007. - 30 с.

16. Силуянова, Ю.А. Факторы, способствующие развитию индустрии торговли людьми в России и в мире // Ю.А. Силуянова // Государственное управление. Электронный вестник. - 2019. - №77. - С. 84-110.

© **А.Т. Батырбекова¹, А.Ш. Муталыпова¹, К.О. Алембаев¹, 2025**

¹ Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан
(E-mail: ¹batyrbekova29@mail.ru; ¹ojan-12@mail.ru, ¹kairat_kafu@mail.ru)

АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ТОРГОВЛИ ДЕТЬМИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРИИ ПРАВА

Аннотация. В статье всесторонне анализируются причины торговли детьми и правовые механизмы ее предотвращения с точки зрения современных правовых теорий. Рассматриваются ключевые социально-экономические, криминологические и институциональные факторы, способствующие возникновению данного явления. Особое внимание уделяется пробелам в международном и национальном законодательстве, а также возможностям его совершенствования с учетом нормативного, позитивного и естественного правового подходов.

Торговля детьми процветает в условиях семейной дисфункции, бедности, неравенства, недостаточной защиты и отсутствия родительской заботы. Преступники часто выбирают в качестве мишени детей из крайне бедных семей или тех, кто был брошен родителями и опекунами. Конфликты, экономические проблемы и экологические катастрофы делают детей, особенно несопровождаемых и разлученных с семьями юных мигрантов, более уязвимыми.

Торговцы людьми используют онлайн-платформы, социальные сети и даркнет для контакта с детьми, их эксплуатации и контроля над жертвами. С помощью современных технологий они избегают обнаружения и распространяют контент насильственного характера. Бесконтрольное использование детьми Интернета и социальных сетей, часто без надлежащих мер безопасности, может еще больше подвергнуть их риску эксплуатации.

Современные правовые теории, исследующие проблему торговли детьми, предлагают более комплексный взгляд на это явление. Они направлены на синтез традиционных правовых методов с учетом современных социальных, экономических и технологических факторов. В статье рассматриваются основные подходы и направления современной правовой теории в контексте борьбы с торговлей детьми. На основе проведенного анализа разработаны рекомендации по укреплению правовых механизмов защиты детей, разработке эффективных мер профилактики и интеграции передового международного опыта.

Результаты исследования могут быть полезны юристам, сотрудникам правоохранительных органов, специалистам в области защиты прав человека, а также разработчикам государственной политики в сфере борьбы с торговлей детьми.

Ключевые слова: торговля детьми, правовые механизмы, современные правовые теории, международное право, защита прав ребенка, меры профилактики.

© A.T. Batyrbekova¹, A.Sh. Mytalyapova¹, K.O. Alembayev¹, 2025¹ Kazakh-American free university, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
(E-mail: ¹batyrbekova29@mail.ru; ¹ojan-12@mail.ru, ¹kairat_kafu@mail.ru)ANALYSIS OF THE CAUSES AND LEGAL MECHANISMS
FOR PREVENTING CHILD TRAFFICKING:
CONTEMPORARY LEGAL THEORIES

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the causes of child trafficking and the legal mechanisms for its prevention from the perspective of contemporary legal theories. It examines the key socio-economic, criminological, and institutional factors that contribute to the emergence of this phenomenon. Special attention is given to gaps in international and national legislation, as well as opportunities for improvement by considering normative, positive, and natural legal approaches.

Child trafficking thrives in contexts of family dysfunction, poverty, inequality, inadequate protection and neglect. Perpetrators often target children from extremely poor families or those who have been abandoned by their parents and caregivers. Conflicts, economic problems and environmental disasters make children, especially unaccompanied and separated young migrants, more vulnerable.

Traffickers use online platforms, social media and the dark web to contact, exploit and control children. They use modern technology to avoid detection and distribute violent content. Children's unsupervised use of the internet and social media, often without adequate security measures, can further expose them to exploitation.

Contemporary legal theories analyzing the issue of child trafficking offer a more comprehensive perspective on this phenomenon. They aim to integrate traditional legal approaches with modern social, economic, and technological factors. This article examines the key approaches and directions of contemporary legal theory in combating child trafficking. The article develops recommendations for strengthening legal mechanisms for the protection of children, developing effective preventive measures and harmonizing international best practices. The article presents recommendations for strengthening legal mechanisms for child protection, developing effective preventive measures, and coordinating best international practices.

The research findings may be useful for lawyers, law enforcement officers, human rights specialists, and policymakers involved in developing state policies against child trafficking.

Keywords: child trafficking, legal mechanisms, contemporary legal theories, international law, child rights protection, preventive measures.

References:

1. Beisenaliev, B.N. Kriminologicheskie i ugovorno-pravovye mery borby s trgovlei lyudmi po zakonodatelstvu Respubliki Kazahstan: dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08 // B.N. Beisenaliev // - Bishkek, 2011. - 25 s.
2. Solovyeva, V.V. K voprosu o teorii spravedlivosti Dzhona Rolzayu. // V.V. Solovyeva // Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-teorii-spravedlivosti-dzhona-rolza/viewer> (data obrashcheniya: 20. 01.2025).
3. Seithozhin, B.U. Aktualnye problemy ugovornogo prava, kriminologii i ugovorno-ispolnitelnogo prava // «Problemy perspektivy razvitiya ugovornogo zakonodatelstva Respubliki Kazahstan»: materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. - Karaganda: KarJul MVD RK im. B. Beisenova, 2004. - S. 1-8.
4. Sydykova, A.U. Problemy traffika detei v Respublike Kazahstan. // Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-traffika-detey-v-respublike-kazahstan/viewer> (data obrashcheniya: 14.12.2024).
5. Lyutsik, V.V., Sokolskaya L.V., Suleimanov A.F. K voprosu o borbe s trgovlei detmi v Respublike Kazahstan i zarubezhnyh stranah // Eurasian Scientific Journal of Law. - 2024. - №2(7). - S. 40-48.
6. Tarde, G. On Communication and Social Influence. - Chicago: The university of

Chicago Press, 1969. - 256 p.

7. Martins, P.C. Child Trafficking: The Construction of a Social Problem. // Retrieved from <https://www.intechopen.com/chapters/70093> (date of reference: 07.01.2025).

8. Karakuş, Ö., Başibüyük O. Social disorganization theory and human trafficking: a systemic control approach to the phenomenon // Turkish Journal of Police Studies. - 2010. - №12(2). - P. 23-41.

9. Harvey, D.A. Brief History of Neoliberalism // Journal of the Royal Anthropological Institute. - 2008. - №14(3). - P. 666-710.

10. Federici, S. Caliban and the Witch // S. Federici // - New York: Autonomedia, 1984. - 128 p.

11. Nils Ch. The ideal victim. // Retrieved from https://www.academia.edu/7884144/Nils_Christie_s_concept_of_the_ideal_victim_and_the_Murder_of_Anita_Cobby (date of reference: 14.01.2025).

12. Hoyle, C. Labelling the Victims of Sex Trafficking: Exploring the Borderland between Rhetoric and Reality // C.Hoyle // Social & Legal studies. - 2011. - №20(3). - P. 313-329.

13. Kuznetsova, E. Social Control: Essence and Methods of Implementation // E. Kuznetsova // –Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. - 200 p.

14. Siluyanov, Yu.A. Borba s trgovlei detmi v Rossii: poiski resheniya problemy // Yu.A. Siluyanov // Gosudarstvennoe upravlenie. Elektronnyi vestnik. - 2020. - №81. - S. 313-329.

15. Yegorova, L.Yu. Torgovlya nesovershennoletnimi: problemy kvalifikatsii: dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08 // L.Yu. Yegorova, // Egorova - M., 2007. - 30 s.

16. Siluyanov, Yu.A. Faktory, sposobstvujushchie razvitiyu industrii trgovli lyudmi v Rossii i v mire // Yu.A. Siluyanov // Gosudarstvennoe upravlenie. Elektronnyi vestnik. - 2019. - №77. - S. 84-110.

Авторлар туралы мәліметтер:

Сведения об авторах:

Information about authors:

Батырбекова Арайлым Турлыбековна - хат – хабарларға арналған автор, Қазақстан - Американдық еркін университетінің докторанты, М. Горький көшесі, 76, 070004, Өскемен, Қазақстан.

E-mail: batyrbekova29@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1039-6359>.

Муталыпова Айман Шерехановна - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан - Американдық еркін университетінің Құқық және халықаралық қатынастар кафедрасының қауымдастырылған профессоры, М. Горький көшесі, 76, 070004, Өскемен, Қазақстан.

E-mail: ojan-12@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4154-734X>.

Алембаев Кайрат Оралканович - PhD докторы, Қазақстан - Американдық еркін университетінің Құқық және халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры, М. Горький көшесі 76, 070004, Өскемен, Қазақстан.

E-mail: kairat kafu@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2529-4768>; Scopus Author ID: 57698139400.

Батырбекова Арайлым Турлыбековна - автор для корреспонденции, докторант Казахстанско-Американского свободного университета, улица М. Горького, 76, 070004, Усть-Каменогорск, Казахстан.

E-mail: batyrbekova29@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1039-6359>.

Муталыпова Айман Шерехановна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры права и международных отношений Казахстанско - Американского свободного университета, улица М. Горького, 76, 070004, Усть-Каменогорск, Казахстан.

E-mail: ojan-12@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4154-734X>.

Алембаев Кайрат Оралканович - доктор права PhD, профессор кафедры права и международных отношений Казахстанско - Американского свободного

университета, улица М. Горького, 76, 070004, Усть-Каменогорск, Казахстан.

E-mail: kairat_kafu@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2529-4768>;
Scopus Author ID: 57698139400.

Batyrbekova Araylim Turlybekovna - corresponding authors, PhD student at the Kazakh-American free university, 76 M. Gorky Street, 070007, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

E-mail: batyrbekova29@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1039-6359>.

Mytalyapova Ayman Sherekhanovna - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law and International Relations at the Kazakh-American free university, 76 M. Gorky Street, 070007, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

E-mail: ojan-12@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4154-734X>.

Alembayev Kairat Oralkanovich – doctor PhD, Professor at the Department of Law and International Relations at the Kazakhstan-American free university, 76 M. Gorky Street, 070007, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

E-mail: kairat_kafu@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2529-4768>;
Scopus Author ID: 57698139400.